

DANIŞMEND GAZİ'NİN ANADOLU'YA GELİŞİ

Dr. Sefer SOLMAZ*

Danışmendliler, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerinden birisidir (1071-1178)¹. Bu devlet, Melik Ahmet Gümüştekin Danışmend Gazi tarafından kurulduğundan dolayı "Danışmendliler (Danışmendiyye)" adını almıştır. Danışmendliler'in Anadolu Türk Tarihi'nin en karanlık dönemi olan XI. ve XII. yüzyıllarda² yaşamış olmaları nedeniyle, kaynaklarda onlarla ilgili olarak fazla bilgi bulunmamakta veya mevcut bilgilerin çoğu ihtilafli rivayetlerden oluşmaktadır³. Bu ihtilafli konulardan birisi de Danışmend Gazi'nin Anadolu'ya nereden, ne zaman ve nasıl geldiği meselesidir. Devletin kurucusu olan Danışmend Gazi'nin bundan sonraki hayatını ve dolayısıyla Danışmendli Tarihi'ni aydınlatabilmek için bu konunun ortaya konulması gerekmektedir.

Danışmend Gazi'nin Anadolu'ya nereden, ne zaman ve nasıl geldiği tam olarak bilinmemektedir⁴. Bu konuda bazı kaynaklarda birtakım bilgilere rastlanıyorsa da bunlar da birbirleriyle çelişkilidir. Burada, önce

* Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / KONYA.

¹ Danışmendliler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sefer Solmaz, *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2001.

² M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, VII/27, Ankara 1943, s. 379.

³ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956, s. 11.

⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1984², s. 96. C. Cahen, bir başka çalışmasında ("Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, *Bellekten*, LI/201, s. 1412, dn. 76) ise Danışmend Gazi'den 1095 yılından önce söz edilmediğini belirtmiş ve bunun sebebini de onun Haçlılarla yaptığı mücadeleler neticesinde tanınmaya başlamasına bağladıktan sonra "daha önceki hiçbir kayıta onunla ilgili bir söz edilmemektedir" şeklinde bir ifade kullanmışsa da aşağıda da açıklanacağı gibi bu ifadeye katılmak mümkün değildir. Çünkü bazı kaynaklarda bundan öncesine ait Danışmend Gazi ile ilgili bazı bilgilere rastlanmaktadır.

kronolojik sıraya göre, bu kaynaklarda geçen bilgiler verilecek, daha sonra bunların değerlendirmesi yapılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

I. Kaynaklarda Geçen Rivayetler

Danişmend Gazi'nin Anadolu'daki gazalarını menkabevî bir şekilde anlatan Danişmend-nâme'de, sadece Danişmend Gazi'nin dedelerinin Harezmlî olduğu ifade edilmekle yetinilmiştir⁵. Burada, onun Anadolu'ya gelişi ile ilgili bilgi verilmemektedir. Ancak, soyu, ünlü İslâm kahramanı Battal Gazi'ye bağlanarak ve Malatya'da doğduğundan da bahsedilerek sanki onun Anadolu'ya gelişi gibi bir meselenin olmadığı imajı verilmiştir⁶.

Danişmend-nâme'yi kullanarak Danişmendliler ile ilgili bilgiler veren Osmanlı tarihçilerinin ekseriyeti de, bu konuda Danişmend-nâme'deki bilgileri tekrar etmekle yetinmişlerdir⁷.

Süryani Mihail (öl. 1199)'de, konumuzla ilgili "1085 yılında Tanuşman adlı bir Türk emiri Kapadokya'ya taarruz edip Sivas'a, Kayseri'ye ve diğer şimal mıntıklarına hakim oldu. Beni Tanuşman ailesinin nüfuz ve kuvveti böyle başlamıştır"⁸ şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.

Bağdadlı İbn Hamdûn⁹, Abû'l-Farac (öl. 1286)¹⁰ ve İbn el-Şihne (öl. 1412)¹¹ Malatya'nın Süleyman-şah'ın dayısı olan Gümüş-tekin Danişmend Gazi¹² tarafından 1085 yılında fethedildiğini belirtmektedirler.

⁵ Irène Mélikoff, *La Geste de Melik Danişmend*, II, Paris 1960, s. 24. Burada Danişmend Gazi'den "Harezmlilerin yadigârı" şeklinde bahsedilmektedir. Ayrıca bk. el-Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Yeni Cami (Süleymaniye) Ktp., nr. 831, vr. 24^b.

⁶ Mélikoff, *age.*, II, s. 9.

⁷ bk. Taşköprü-zâde, *Nevadirü'l-ahbâr*, Yusufâğa Ktp., nr. 5284, vr. 9^b-10^a; el-Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, vr. 24^b; *Danişmend-nâme*, İstanbul Belediye Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet, nr. 441, vr. 3^a-255^a; Âlî, *Mirkatü'l-cihad*, Raşit Efendi (Süleymaniye) Ktp. nr. 678, vr. 12^b; aynı mlf., *Fusûl-i hall ü akd*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2896, vr. 48a-48^b; el-Karamânî, *Ahbârü'd-düvel*, vr. 192^a; Hezarfen, *Tenkîhü tevârih*, Esad Efendi (Süleymaniye) Ktp., nr. 2239, vr. 60^b; Niksarî, *Mülûk-i Danişmendiye*, Millet Ktp., nr. 571, vr. 5^a. Danişmend Gazi'nin babasının tarihî şahsiyetini ve onun etnik menşeinin de Türk olduğunu ortaya koymuş bulunduğumuza göre Danişmend-nâme'nin ve onu kullanan bazı Osmanlı tarihçilerinin bu bilgilerini kabul etmek mümkün değildir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Solmaz, *agt.*, s. 3-34.

⁸ Süryanî Mihail, *Süryanî Keşiş Mihail'in Vekayi-nâmesi*, trc. H. D. Andreasyan, II, TTK Ktp.'nde 44-2 no'lu basılmamış nüsha, s. 30. İsmail Hamî Danişmend, ("Süryanî Mikâil Vakayînamesi" *Türklük*, II/9, İstanbul 1939, s. 192) bunu şöyle tercüme etmiştir: "İşte bu devirde, 1396 senesinde Türklerin Tanuşman isminde bir emiri Kapadokya küt'asını istilâ edip 'Sébaste = Sivas', Césarée = Kayseri' ve şimal havalisinin diğer taraflarında saltanat sürdü. 'Bené Tanuşman = Benî Danişmend' ailesinin şevket ve kudreti işte o zaman başladı"

⁹ İbn Hamdûn, *Tevârihü's-sinîn*, Topkapı Ktp. III. Ahmed, nr. 2981, vr. 156^a; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 101; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993³, s. 113.

İbnü'l-Esir (öl. 1233), Danişmend Gazi ile ilgili çok önemli bilgiler vermesine rağmen, onun Anadolu'ya gelişi hakkında bir şey söylememiş, sadece onun "Muhtelif haller geçirdikten sonra hükümdar (melik) olduğunu" ifade etmekle yetinmiştir¹³.

Eserini İbnü'l-Esir'den hülâsa eden¹⁴ Ebü'l-Fida (öl. 1331) ise, 495/1101-1102 yılı olaylarını anlatırken İbnü'l-Esir'in verdiği bilgileri tekrar ettikten sonra, bu tarihte Danişmend Gazi'nin Malatya, Sivas ve dolaylarının sahibi olduğunu belirtmektedir.

Zahîrî'd-din Nişâbüri¹⁵, Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alp Arslan'ın Erzurum ve havalisini Emir Saltuk'a, Mardin ve Harput havalisini Emir Artuk'a, Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar havalisini Emir Mengüçük'e, Maraş havalisini Emir Çavuldur'a ve Sivas, Tokat, Amasya ve Kayseri havalisini de Emir Danişmend'e ikta ettiğini söylemektedir¹⁶.

Reşidü'd-din Fazlullah (öl. 1318), Danişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na katıldığını ifade ettikten sonra, zaferin kazanılmasını müteakip Sultan Alp Arslan'ın savaşa katılan emirlere Anadolu'da fethedecekleri yerleri kendilerine vereceğini ve buralara kimsenin müdahale edemeyeceğini bildirmektedir. Ayrıca Reşidü'd-din, Emir Saltuk'un Erzurum ve yöresini, Emir Artuk'un Mardin, Amid (Diyarbakır), Malatya ve Harput yörelerini, Emir Çavuldur'un Maraş ve Sarız yörelerini, Emir Mengüçük'ün Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar yörelerini ve Emir Danişmend'in de Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya yörelerini fethederek bu bölgelere yerleştiklerini ifade etmektedir¹⁷.

¹⁰ Abû'l-Farac *Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I, Ankara 1987² s. 331-332.

¹¹ İbn el-Şihne, *el-Dürerü'l-müntehab*, nşr. E. Serkis, Beyrut 1909, s. 197; Turan, *Türkiye*, s. 113.

¹² İbn Şeddâd, (*el-A'lâku'l-hatîra*, Bulletin D'Études Orientales, XXXII-XXXIII, Damas 1982 s. 361) Süleyman-şah'ın dayısının Gümüştekin Danişmend Gazi olduğunu bildirmektedir. (Ayrıca bk. Yinanç, *age.*, s. 101; Turan, *Türkiye*, s. 113)

¹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, X, Beyrut 1386/1966, X, s.300.

¹⁴ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998 s. 179.

¹⁵ O. Turan (*Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993³, s. 21) Zahîrî'd-din Nişâbüri'nin "Irak Selçukluları Sultanı II. Tuğrul adına yazdığı *Selçuk-nâme*"sinin kaybolduğu kanaatinin yaygın olduğunu, Ravendî'nin bazı önemli eklemeler ve değiştirmelerle, bu eseri kitabına aktardığı gibi Reşideddin'in de aynen bu eseri *Câmi'ü't-tevârîh*'ine geçirdiğini ifade etmektedir. Ancak bu eser Zahîrî'd-din Nişâbüri'ye nisbet edilerek İrec Afşar tarafından İran'ca yayınlanmıştır (Tahran 1332). O. Turan eseri bu şekilde kullanmıştır. Burada da bu *Selçuk-nâme*, Zahîrî'd-din Nişâbüri'ye nisbet edilerek gösterilmiştir.

¹⁶ Zahîrî'd-din Nişâbüri, *Selçuk-nâme*, nşr. İrec Afşar, Tahran 1332, s. 25.

¹⁷ Reşidü'd-din Fazlullah, *Câmi'ü't-tevârîh*, nşr. Ahmet Ateş, Ankara 1960, s. 33, 38-39.

Aksarayî (öl. 1323'den sonra)'de, Danişmend Gazi'nin Malazgirt zaferinden sonra Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan ve havalisine sahip olduğu şeklinde bilgilere rastlanmaktadır¹⁸.

Kadı Ahmed (öl. 1334?) de, Aksarayî'nin verdiği bu bilgileri tekrar etmektedir¹⁹. Fakat, Danişmend Gazi'nin Sultan Melik-şah tarafından Kavurt isyanının bastırılmasından sonra, Kutalmış oğulları gibi Anadolu'ya sürgün gönderildiğini söylemek suretiyle konumuzla ilgili ilginç bir rivayeti öne sürmektedir²⁰.

Müneccimbaşı²¹ (öl. 1702) ise bu konuda şu bilgileri vermektedir: Emir Danişmend Azerbaycan'da oturuyor ve bazen küffar beldelerine akınlar ve gazalar yapıyordu. Sultan Alp Arslan 455/1063 yılında²² Kafkasya Seferi'ne çıktığında Danişmend Gazi de diğer Türk emirlerle beraber Sultan Alp Arslan'a katılarak ona kılavuzluk etmiştir. Bu sefer sırasında Emir Danişmend, akıl cesaret ve yiğitliğiyle Sultanın gözüne girmiş ve itibarı artmıştır. Bundan dolayı da Sultan kendisine Tokat, Niksar Sivas, Elbistan ve Malatya vilâyetlerini vermiştir. Ayrıca ülkesini vergiden muaf tutarak gelecekte fethedeceği yerlerin de kendisine ait olacağını şart koşmuştur. Bunun yanında, sultan evladından hiç kimsenin Emir Danişmend'in ülkesine saldırmayacağına dair ahd ve yemin etmiş ve bununla ilgili de bir belge yazıp onun eline vermiştir. Sultan Alp Arslan Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra da Emir Danişmend'in bütün ihtiyaçlarını karşılayarak onu kendisine verilen bölgelere göndermiştir (464/ 1071-1072).

Kaynakların verdiği bilgilere bakıldığında bu konuda genel anlamda iki farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir:

Bu görüşlerden birincisi Süryani Mihail'den mülhem olarak Danişmend Gazi'nin Sultan Melikşah döneminde (1085) Anadolu'ya geldiği şeklindedir.

İkincisi ise, Zahîrî'd-din Nişâbü'ri'den mülhem olarak Danişmend Gazi'nin Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra, Sultan Alp Arslan döneminde Anadolu'ya geldiği ve Sultan tarafından yukarıda belirtilen bazı bölgelerin kendisine ikta edildiği şeklindedir. Bu konu ile ilgili bazı farklı rivayetler

¹⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944 s. 17.

¹⁹ Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, Fatih (Süleymaniye) Ktp., nr. 4518vr. 291^a.

²⁰ *el-Veledü's-şefik*, vr. 285^b-286^a.

²¹ Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, Nuruosmaniye Ktp., I, nr. 3171, vr. 363^b; trc. Şair Nedim, *Sahâifu'l-ahbâr*, II, İstanbul 1285, s. 575-576.

²² Aslında bu tarih hicrî 456 yılı rebiyülevvel ayının başı, milâdî 1064 yılı şubat ayının 22'si olmalıdır. bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 37; Turan, *Selçuklular*, s. 154; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989, s. 255.

varsa da esas alınan görüşler bu iki temel rivayete dayanmaktadır. Bundan dolayı öncelikle bu iki rivayetin değerlendirilmesi gerekir.

A. 1085 Yılında Geldiği Konusundaki Rivayetler ve Değerlendirmesi

Birinci rivayete temel teşkil eden Süryanî Mihail'in verdiği bilgi incelenecek olursa, burada Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geliş tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye rastlanmadığı görülür. Çünkü, burada Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya ne zaman geldiği değil de, sadece 1085 yılında gerçekleştirdiği icraatlardan; Sivas ve Kayseri dolaylarına hakim olmasından ve bunun sonucunda da buralarda Danişmendli siyasî nüfuzunun yayılmaya başlamasından bahsedilmektedir. Burada açık olarak 1085 yılında Anadolu'ya geldiğinden söz edilmediğine göre, onun daha önce de Anadolu'ya gelmesi muhtemeldir. Süryanî Mihail'in verdiği bu bilgiden onun Anadolu'ya geliş yılının değil de belirtilen bölgeleri (Sivas, Kayseri dolayları) ele geçirip devletini kurduğu sonucunun çıkarılması gerekir. Çünkü, Süryanî Mihail, bu bilgiyi ancak Süleyman-şah'ın Antakya fethi sırasında zikretmektedir.²³

1085 yılı ile ilgili ikinci bir rivayet daha bulunmaktadır. İlk önce İbn Hamdûn tarafından verilen bilgi İbn Şeddad, Abu'l-Farac, ve İbn Şihne tarafından da tekrarlanmıştır. Burada, Danişmend Gazi'nin 1085 yılında Malatya'yı ele geçirdiği ifade edilmektedir. Ancak, verilen bilgilerden Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya ne zaman geldiğini tespit etmek mümkün değildir. Burada, sadece Danişmend Gazi'nin bir icraatından bahsedilmektedir.

Her iki rivayette aynı yıl içinde (1085) Danişmend Gazi'nin bazı icraatlarından bahsedilmektedir.

B. Malazgirt Zaferi'nden Sonra Geldiği Konusundaki Rivayetler ve Değerlendirmesi

Zahîrû'd-din Nîşâbûrî'de geçen ve ondan sonra gelen bir çok müellif tarafından da küçük farklarla tekrar edilen bilgiler ikinci rivayetimizin esasını teşkil etmektedir. Bunların verdiği bilgilerin, olayların tarihî gelişim seyri ile daha iyi örtüştüğü müşahede olunmaktadır.

XII. yüzyıl müelliflerinden Zahîrû'd-din Nîşâbûrî Danişmend Gazi'nin Sultan Alp Arslan döneminde Anadolu'ya geldiği ve sultanın diğer emirlerle beraber kendisine de Sivas, Tokat, Amasya ve Kayseri dolaylarını ikta ettiğini belirtmektedir. Buna göre, Danişmend Gazi Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra ve Sultan Alp Arslan'ın sağlığında Anadolu'ya gelmiştir. Sultan

²³ Turan, *Türkiye*, s. 113.

Alp Arslan 1072 yılında öldüğüne göre²⁴ Danişmend Gazi'nin bu tarihten önce ve Malazgirt'ten sonra, yani 1071-1072 yıllarında Anadolu'ya gelmesi gerekmektedir. Öyleyse bu ikinci grup rivayetlerden Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya ne zaman geldiğini tarihsel olarak da tespit etmek mümkün görünmektedir.

Konuya biraz daha açıklık getirebilmek için bu ikinci grup rivayetleri gözden geçirmek gerekmektedir. Bu grupta bulunan müellifler genel anlamda Zahîrû'd-din Nîşâbü'rî'nin bilgilerini tekrarlamışlarsa da, bazıları başka birtakım yeni bilgiler de eklemişlerdir. Biz, verilen bu yeni bilgilerin de değerlendirilmesiyle meselenin daha da iyi anlaşılabilceğini düşünmekteyiz.

Reşidü'd-din Fazlullah "Câmi'ü't-tevârih"²⁵ adlı bir dünya tarihi yazarak, bu eseriyle "İslâm dünyasının yetiştirdiği birkaç önemli tarihçiden biri" olmuş ve "İslâm kaynakları tarafından Türk tarihinin ihmal edilmiş noktalarını sonraki nesillere aktarmış"²⁶ birisidir. Reşidü'd-din, bu eserinde Nîşâbü'rî'de olmayan çok önemli bir bilgi vermektedir. Bu da, Danişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na katıldığı ve bu savaşta çok aktif rol oynadığı şeklindedir. Bu bilgiye göre, Artuk, Saltuk, Mengüçük, Çavlı ve Çavuldur beylerle birlikte Danişmend Gazi de bu savaşa katılmıştır²⁷.

Hatta, Reşidü'd-din eserinin bir başka yerinde²⁸ Çarşamba günü Sultan Alp Arslan'ın düşman ordusunun kalabalıklığı karşısında endişeye düştüğünü ve bunun üzerine Danişmend Gazi'nin endişeye mahal olmadığını belirterek iki günlük bir hazırlıktan sonra Cuma günü ve

²⁴ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, notlar Edouard Dulaure-M. Halil Yananç, Ankara 1987², s. 144; Müverrih Vardan, "Türk Fütûhatı Tarihi", trc., H. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 180; *Azîmî Tarihi*, nşr. ve trc. Ali Sevim, Ankara 1988, s. 20; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 73; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî tarihi Haleb (Seğmeler)*, çev. Notlar ve açıklamalar Ali Sevim, Ankara 1989, s. 23-24; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, Beyrut 1932, s. 106; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953, s. 16; Turan, *Selçuklular*, s. 190; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, Ankara 1992, s. 42.

²⁵ Bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. M. Şemseddin Günaltay, "Türk Tarihinin Ana Kaynaklarından Camiüttevarih", *Belleter*, I/1, Ankara 1937, s. 165-179. Müellifin makalesine (s. 165) "Türk tarihinin İslâm devrinde yazılan ana kaynaklarının en önemlisi İlhanîler zamanında kaleme alınmış Câmi'ü't-tevârih olduğunu belirtmek suretiyle daha ilk baştan bu eserin önemi vurgulamıştır:

²⁶ Şeşen, age., s. 235.

²⁷ *Câmi'ü't-tevârih*, s. 33.

²⁸ *Câmi'ü't-tevârih*, s. 33-34.

hatiplerin minberde kendilerinin zaferi için dua ettikleri zamanda²⁹ düşmana saldırmalarını tavsiye ettiğini belirtmektedir. Bunun üzerine Danişmend Gazi'nin bu tavsiyesini kabul eden Alp Arslan'ın, savaşı geciktirerek Cuma günü yaptığını bildirmektedir.

Reşidü'd-din, Sultan Alp Arslan dönemini anlattığı eserinin bu bölümünün³⁰ sonlarına doğru³¹ Zahîrû'd-din Nîşâbüri'nin verdiği bilgileri tekrarlayarak³² şunları anlatmaktadır: Sultan Alp Arslan, Malazgirt Zaferi'nden sonra içlerinde Danişmend Gazi'nin de bulunduğu yukarıda adları geçen beylere Bizans'a karşı ihtiyat tedbiri olarak Anadolu'da kalmalarını söylemiş ve kendisi Azerbaycan'a gitmiştir. Fakat, Bizans'ın barış anlaşmasının şartlarına uymaması üzerine, Alp Arslan bu beylere Anadolu'nun içlerine doğru yürümelerini emretmiştir. Burada ele geçirecekleri yerlerin kendilerine ve kendilerinden sonra gelen ahfadına ait olduğunu ve hiç kimsenin bu topraklara giremeyeceğini ve hak iddia edemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine, yukarıda belirtildiği gibi diğer beylerle birlikte harekete geçen Danişmend Gazi de Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya dolaylarını ele geçirmiştir. İçlerinde Danişmend Gazi'nin de olduğu bu adı geçen beyler fethettikleri bölgelere hakim olmuşlar ve yerleşmişlerdir.

Başka hiçbir kaynakta rastlanılamayan bu bilgi son derece önemlidir. Çünkü, yukarıda belirtilen kaynaklarda Danişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra Anadolu'ya geldiği bildirilmektedir. Malazgirt'ten sonra Anadolu'da bir takım yerler bizzat Sultan Alp Arslan tarafından kendisine ikta edilen birisinin bu savaşa katılmaması³³ düşünülemez. Reşidü'd-din'in de ifade ettiği üzere, Danişmend Gazi Malazgirt Savaşı'na katıldığı gibi, savaşta sultana yaptığı tavsiyelerle de onun moral gücünü yükseltmiştir. Bundan dolayı, Danişmend Gazi'nin bir anlamda bu zaferin manevî mimarları arasında da yer aldığı sonucuna varmak mümkündür. Danişmend Gazi'nin tavsiyesiyle savaşı Cuma gününe erteleyen Sultan Alp

²⁹ Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrillah tarafından Muslayaoğlu Ebû Saîd'e hazırlatılan bu dua bütün İslâm dünyasında o Cuma günü hutbelerde okutulmuştur. Sadreddin el-Hüseyinî ve İbnü'l-Adîm bu dua metnini eserlerine derc ederek günümüze ulaşmasını sağlamışlardır. bk. Sadreddin el-Hüseyinî, *Ahbâru'd-devleti's-Selçûkiyye*, yay. M. İkbâl, çev. N. Lugal, Ankara 1943, s. 46-47; İbnü'l-Adîm, *Bugye*, s. 19; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988, s. 7-8, 49-50; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 30-31; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993², s. 81-83.

³⁰ *Câmi'ü't-tevârih*, s. 30-42.

³¹ *Câmi'ü't-tevârih*, s. 38-39.

³² Nitekim Reşidü'd-din'in bu eserini yazarken faydalandığı kaynaklardan biri de Zahîrû'd-din Nîşâbüri'nin *Selçuknâme*'sidir. bk. Şeşen, age., s. 241.

³³ Malazgirt Savaşı'na katılan komutanlarla ilgili bilgi için bk. Faruk Sümer, "Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beyleri", *SAD*, IV, Ankara 1975, s., 197-207.

Arslan, bütün İslâm dünyasında Cuma hutbelerinde kendilerinin zaferi için dua edildiği anda düşmanla savaşmaya başlamış ve kazanmıştır.

XIV. yüzyıl müelliflerinden Aksarayî ise, Reşidü'd-din'in verdiği bu bilgileri biraz daha kısaltarak ve farklı bir şekilde vermektedir. Burada da Malazgirt Savaşı'nın Cuma gününe ertelenmesinden bahsedilmektedir. Fakat burada, iki ordu Malazgirt'te karşı karşıya gelince Sultanın müneccimlerle istişare ettiği ve onların kendisine yıldızların birleşme ve etki vaktinin gelmediği şeklinde bir ortak görüş belirterek, bu uygun vaktin ve saatin gelmesine kadar beklenilmesi gerektiği öne sürülmektedir. Sultan, bu arada ilim adamları ve şeyhlerle de istişare ettikten sonra onlara istihareye yatmalarını emretmiş, ilim adamları da doğu ve batıdaki tüm minberlerde kendilerinin zaferi için dua edileceği Cuma günü gibi bir günde düşmanla savaşılması gerektiğini tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine Alp Arslan'ın yaratılışındaki temiz itikadından dolayı³⁴ müneccimlerin sözlerine önem vermeyip ilim adamları ile şeyhlerin görüşlerine uyduğunu ve tavsiye edilen bu gün ve saatte düşmana saldırarak savaşı kazandığı ifade edilmektedir³⁵.

Aksarayî'de, savaşın Cuma gününe ertelenmesi gerektiğini tavsiye edenlerin kimler olduğu net olarak ortaya konulmamış sadece bunların ulema ve meşayih olduğu söylenmiştir. Reşidü'd-din'de, bu tavsiyenin Danişmend Gazi tarafından öne sürüldüğü bildirildiğine göre, Danişmend Gazi, Aksarayî'nin ifade ettiği ulema ve meşayih arasında mütalâa edilmelidir. Böylece Danişmend Gazi'nin bu alim ve bilge kişiliği burada da tebellür etmektedir.

Bundan sonra Aksarayî, Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferi'nden sonra oğullarını Anadolu'ya göndererek kendisinin geri döndüğünü anlatır. Ayrıca, Melik Danişmend'in o sırada Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan ve civarlarına sahip olduğunu belirterek³⁶ Reşidü'd-din'de verilen aynı bilgileri farklı bir şekilde ve çok daha kısa olarak tekrar etmektedir. Burada verilen bilgilerden, Danişmend Gazi'nin Anadolu'da adları zikredilen bu bölgelere daha önce geldiği şeklinde bir sonuç çıkarmak mümkün ise de, bununla ilgili kaynaklarımızda bir bilgi mevcut değildir. Öyleyse, Aksarayî'nin bu ifadesini de onun Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya gelip bu yerlere

³⁴ Nitekim Sultan Alp Arslan kendilerinin bu yönünü şöyle dile getirmiştir: "Biz temiz Müslümanlarız ve bid'at bilmeyiz. Bu sebeptendir ki Allah halis Türkleri aziz kıldı" (Nizamü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, nşr. 'Atâ'ullah-ı Tedeyyin, Tahran 1373, s. 180; trc Mehmet Altay Köymen, *Siyâset-nâme*, İstanbul 1990 s. 209-210; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târihi*, I, İstanbul 1994⁷, s. 193.

³⁵ *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 16-17.

³⁶ *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 16-17.

hakim olduğu şeklinde anlamak gerekir. Çünkü, burada Danişmend Gazi ile ilgili bu bilgileri Malazgirt Zaferi'nden sonraki olaylar içinde vermektedir.

Yine XIV. yüzyıl müelliflerinden olan Niğdeli Kadı Ahmed, Aksarayî'nin bilgilerini Melik Danişmend'in Tokat, Sivas ve Elbistan dolaylarına hakim olduğu şeklinde tekrarlamıştır. Fakat burada Melik Danişmend'in Anadolu'ya Selçuklular'dan önce ve Malazgirt Zaferi'nden sonra geldiği şeklinde³⁷ diğer kaynaklarda rastlanmayan farklı bir bilgi daha verilmiştir. İlk bakışta Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geliş zamanıyla ilgili değişik bir görüşü temsil etmesi bakımından Kadı Ahmed'in verdiği bu bilgi dikkat çekicidir ve üzerinde durulması gerekir.

Kadı Ahmed'in, Danişmend Gazi'nin Selçuklular'dan önce Anadolu'ya geldiği şeklindeki ifadesinde geçen, "Selçuklular" ile kimi kastettiği açık değildir. Eğer bu ifade, Selçuklular'ın Malazgirt Zaferi öncesi Anadolu'ya gelişleri şeklinde düşünülürse, Danişmend Gazi'nin, Malazgirt'ten önce Anadolu'ya geldiği anlaşılabilir. Ancak, bunun kabul edilebilmesi mümkün değildir. Çünkü, bazı çağdaş müellifler onun Malazgirt Savaşı'ndan çok sonra (1085 yılında) Anadolu'ya geldiğini belirtmektedir³⁸. Ayrıca Danişmend Gazi'nin Malazgirt Zaferi öncesi Anadolu'ya geldiğine hakkında bilgi veren başka bir kaynak yoktur. Bütün bunlar göz önüne alınca, onun Malazgirt Savaşı'ndan önce Anadolu'ya geldiğini öne sürmek mümkün görünmemektedir.

Öyleyse Danişmend Gazi'nin Selçuklular'dan önce Anadolu'ya geldiği şeklindeki bu ifade şöyle açıklanabilir: Malazgirt Zaferi'yle birlikte Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış, Selçuklular asıl bundan sonra Anadolu'ya girerek yerleşmeye ve hakimiyet kurmaya başlamışlardır. Bundan dolayı Kadı Ahmed, muhtemelen Selçuklular'ın Anadolu'ya gelişini Malazgirt Zaferi'nden sonraki döneme almış olmalıdır. Fakat Danişmend Gazi de, hemen Malazgirt sonrasında Anadolu'da bazı yerlere hakim olmuştur. Böylece Danişmend Gazi, Kadı Ahmed'e göre Selçuklular'dan önce ve Malazgirt Zaferi'nden de sonra Anadolu'ya gelmiş olmaktadır.

Kadı Ahmed eserinin bundan önceki bir yerinde de³⁹ Danişmend Gazi'nin Sultan Melik-şah tarafından Kavurt isyanının bastırılmasından sonra, Kutalmış oğulları gibi Anadolu'ya sürgün gönderildiğini yazmaktadır. Verilen bu bilgi, Kadı Ahmed'in eserinde bundan sonra verdiği ve bizim yukarıda izahını yaptığımız bilgi ile tamamen çelişmektedir. Onun aynı

³⁷ *el-Veledü's-şefik*, vr. 291^a.

³⁸ Süryanî Mihail, *Vekayi-nâme*, s. 30. Bu görüşü esas alan günümüz tarihçilerinden M. H. Yinanç (age., s. 94) ve F. Sümer ("Türk Beyleri", *SAD*, s. 197-198) Danişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na katıldığını bile kabul etmemektedirler.

³⁹ *el-Veledü's-şefik*, vr. 285^b-286^a.

konu hakkında iki farklı rivayeti öne sürmesi şöyle açıklanabilir: Müellif, eserini kaleme alırken birbiriyle çelişmesine bakmadan bir konu hakkındaki bütün rivayetleri kaydetmiş olmalıdır. Herhangi bir konu ile ilgili farklı kaynaklardaki bütün rivayetler zikredilince ister istemez birbirine zıt olanlar da eserde yer almıştır. Çünkü Kadı Ahmed'in bu eserini yazarken başka kaynaklardan da yararlandığını biliyoruz⁴⁰.

Burada Kadı Ahmed tarafından verilen bu bilgi göz önüne alınacak olursa, Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya gelişi ile ilgili değişik görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiye göre, Danişmend Gazi Anadolu'ya Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra gelmemiştir. Yani Danişmend Gazi, Alp Arslan döneminde değil de Kavurt İsyanı'nın bastırılmasından hemen sonra ve Melik-Şah döneminde (1072-1092) gelmiş olmaktadır. Alp Arslan'ın ölümünden sonra Melik-Şah'ın sultanlığını kabul etmeyerek onunla mücadeleye başlayan Kavurd'un isyanı bastırılmıştır(465/1073)⁴¹. Buna göre, Danişmend Gazi, bu olaydan kısa bir süre sonra Anadolu'ya gönderilmiştir. O zaman Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geldiği tarih 1073-1074 yılları olmalıdır.

Kadı Ahmed Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya nasıl ve niçin geldiği sorularına açıklık getirmiştir. Bu bilgilere göre Danişmend Gazi Kutalmış oğulları gibi Anadolu'ya sürgün edilmiştir. Kadı Ahmed'in verdiği bu bilgilere diğer kaynaklarda rastlanmamaktadır. Yani Kadı Ahmed Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya sürgün edilme sebebi üzerinde durmaktadır. Burada onun çok yüksek vasıflara sahip olduğu ve şöhretinin yayıldığı, bunun üzerine durumundan şüphelenen Sultan Melik-Şah'ın ilk önce onu öldürmek istediği anlatılır. Fakat, veziri Nizamü'l-Mülk'ün tavsiyesi ile bu fikrinden vazgeçerek Anadolu'ya sürgün ettiğini ve Danişmend Gazi'nin de Anadolu'ya gelerek Kayseri ve dolaylarını ele geçirdiğini belirtmektedir.

Muhtemelen, Danişmend Gazi, babasının ölümünden sonra Selçuklular-Yabgulular mücadelesinde babası gibi davranmayıp Yabgulular'ın yanında yer almıştır. Danişmend Gazi'nin merkezde bulunmasını saltanatı için tehlikeli gören Sultan Melik-Şah, onu ortadan kaldırmak istemiş fakat vezirinin ikazıyla Anadolu'ya sürgün olarak göndermiştir.

Danişmendli ailesinin Kutalmış ve oğullarıyla kültürel ve fikrî yakınlık içinde bulunduğu ve bunun sonucunda aralarında evlilikler yoluyla

⁴⁰ bk. Şeşen, age., s. 281-282.

⁴¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, s. 87-79; Turan, *Selçuklular*, s. 199; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 41; Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 70.

akrabalıkların kurulduğu görülmektedir⁴². Bunlar göz önüne alındığında Danişmend Gazi'nin Yabgulular (Kutalmış ve oğulları) ile birlikte merkezi hükümete karşı bir tavır takınması doğaldır. Bu münaferetin neticesinde de Sultan Melik-şah'ın onu Anadolu'ya sürgün göndermesi normal görülebilir. Fakat biz yine de Kadı Ahmed'in, Danişmend Gazi'nin Sultan Melik-şah zamanında Anadolu'ya geldiği şeklindeki rivayetinin kabul edilemeyeceğini düşünmekteyiz. Muhtemelen Danişmend Gazi, bu tarihten önce, Alp Arslan'ın saltanatı döneminde ve Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra Anadolu'ya gelmiş olmalıdır. Nitekim, XIV. yüzyıl müelliflerinden olan Kadı Ahmed'in öne sürdüğü bu rivayetin diğer hiçbir müellif tarafından te'yit edilmemiş olması bunu göstermektedir.

XVII. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Müneccimbaşı, Danişmend Gazi ve Danişmendliler ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Müellifin, eserini yazarken kendinden önceki eserlerdeki bilgileri referanslarıyla beraber vermesi ve gerektiğinde de bunların tenkidini yapması, onun bilimsel metodolojiye uyduğunu göstermektedir. Bu da verdiği bilgilerin güvenilirliğini ve değerini artırmıştır⁴³. Bundan ötürü her ne kadar muahhar müelliflerden olsa da Müneccimbaşı'nın verdiği bilgilerin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Müneccimbaşı, eserinde, Danişmend Gazi ile ilgili diğer kaynaklarda rastlanmayan bazı önemli bilgiler vermektedir: Burada, Danişmend Gazi'nin kabilesiyle beraber Azerbaycan ve Erran dolaylarında oturduğu, bir taraftan Türkmenlerin çocuklarına muallimlik yaparken diğer taraftan da o bölgedeki Hristiyan şehirlerine akınlar ve gazalar yaptığı belirtilmektedir⁴⁴.

Bu ifadelerden, Danişmend Gazi'nin Azerbaycanlı olduğu gibi bir sonuca varılıyorsa da aslında bundan, onun Azerbaycan'da kaldığı sonucunun çıkarılması gerekir. Çünkü, Danişmend Gazi, babasının ölümünden sonra onun yerine muallimlik görevini bir süre devam ettirmiş ve daha sonra İsfahan'dan ayrılmıştır. Buradaki ifadelerden Danişmend

⁴² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Sefer Solmaz, "Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri*, (Konya, 11-13 Ekim 2000) II, Konya 2001, s. 271-282.

⁴³ Müneccimbaşı *Câmi'ü'd-düvel* (Nuruosmaniye Ktp., I, nr. 3171) adlı Arapça bu büyük bir İslâm tarihini yazarken 70 kadar Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaktan yararlanmıştır. Eser 1720-1730 yıllarında Şair Nedim tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve *Sahâifu'l-ahbâr* adıyla 2 cilt halinde 1285 yılında İstanbul'da basılmıştır. (bk. Şeşen, age., s. 316.) Nitekim bu eserin Danişmendliler kısmında da müellif İbnü'l-Esir, Gaffarî, Aksarâyî, el-Cenâbî gibi müelliflerin eserlerinin yanında Danişmend-nâme'den de yararlandığı gibi konu içinde de bütün bu eserlerden iktibaslar yaptıktan sonra gerekli yerlerde de bunların verdiği bilgileri değerlendirmiştir.

⁴⁴ *Câmi'ü'd-düvel*, vr. 363^b; trc. *Sahâifu'l-ahbâr*, II, s. 575.

Gazi'nin yanında kendine bağlı bir kuvvetin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar da onun mensubu bulunduğu boy olmalıdır.

Danışmend Gazi Batıya doğru gelirken, Azerbaycan'da bir süre ikâmet etmiştir. Burada biraz farklı şekillerle de olsa, onun Azerbaycan'da geçici bir süre devam eden bu ikâmetinden söz ediliyor olmalıdır. Onun bu ikâmeti esnasında muallimlik görevinden de bahsedilmektedir ve bu da normal görülebilir. Çünkü bundan önceki hayatında muallim olan ve bu bilge kişiliğinden dolayı babası gibi Danışmend lakabını alan birisinin, geldiği yerde de bu görevini sürdürmesi doğaldır. Ayrıca burada onun gazalarından da bahsedilmektedir. Bu durum ilk bakışta biraz yadırganabilir. Çünkü muallim olan bir kişinin aynı zamanda askerî yönünün bulunması şaşırtıcı görülebilir⁴⁵. Ancak Türk tarihinde bunun örneklerine rastlandığı için, bu durum şaşırtıcı olmamalıdır⁴⁶. Zaten Danışmend Gazi'nin biraz abartılmış olsa da, Danışmend-nâme'ye konu olacak şekilde Anadolu'da gaza faaliyetlerinin sürdüğünü biliyoruz.

Müneccimbaşı daha sonra Danışmend Gazi'nin, Gürcüler üzerine düzenlenen Kafkasya Seferi'nde diğer emirlerle beraber Alp Arslan'ın ordusuna katıldığını, Sultana kılavuzluk ettiğini ifade etmektedir. Bundan sonra da Danışmend Gazi'nin akıl, cesaret ve yiğitliğiyle sultanın dikkatini çektiğini, bundan dolayı da kendisine Sivas, Tokat, Niksar, Elbistan ve Malatya dolaylarını verdiğini belirtmektedir⁴⁷. Burada verilen malumat da diğer kaynaklarda fazla geçmemektedir. Bu Kafkasya Seferi, Alp Arslan'ın tahta çıkışından bir yıl sonra (1064) yapıldığına göre, Danışmend Gazi, Tuğrul Bey'in saltanat döneminin sonlarına doğru (muhtemelen 1055'lerde) Azerbaycan'a gelmiş olmalıdır.

Alp Arslan'ın Azerbaycan'a gelmesiyle onun ordusuna katılan Danışmend Gazi, bu sefer sırasında bir takım üstün vasıflarından dolayı sultanın dikkatini çekmiştir. Münecimbaşı değinmemişse de, Danışmend Gazi'nin, Sultan Alp Arslan'ın ikinci Kafkasya Seferi'nde de bulunmuş olması gerekir (460/1068). Danışmend Gazi bu iki seferde yaptığı hizmetler

⁴⁵ Abdülkerim Özyayın, "Danışmend Gazi" mad., *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 122 s. 468; aynı mlf., "Danışmendliler", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 122.

⁴⁶ Türklerde "devlet teşkilâtı gibi ordu komutanlığı da 'Bilgelige ve kültüre' dayatılmış"tır. İkinci Göktürk Devleti'nde "Bilge Tonyukuk daha çok komutanlık ve askerî deha"sı ile meşhur olmuştur. Nitekim Göktürk Abideleri'nde de Tonyukuk'un bilge olmasının yanında bir de alp olduğuna işaret edilmektedir. "Eski Türkçe'de alp sözü, 'kahraman, cesur, yiğit ve aynı zamanda gâzi' anlamına geliyordu" (Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara 1982, 340-341.) Bilgelğin yanında alp kişiliğe de sahip olan Bilge Tonyukuk'un bir takım askerî seferlere katıldığını biliyoruz. (bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1988⁵, s. 111, 269.)

⁴⁷ *Câmi'ü'd-düvel*, I, vr. 363^b; trc. *Sahâifu'l-ahbâr*, II, s. 575.

sebebiyle Sultan Alp Arslan'ın iyice gözüne girmiştir. Ayrıca, her ne kadar burada belirtilmemişse de Malazgirt Savaşı'na katılarak bu savaşta da önemli hizmetler ifa etmiştir.

Romanos Diogenes'in tahtına geçememesi ve öldürülmesinden sonra, Bizans ile Selçuklular arasında imzalanan antlaşma bozulmuş ve bunun üzerine Sultan Alp Arslan, emirlerine Anadolu'nun fethi talimatını vermiştir⁴⁸. Bu emirler arasında Danişmend Gazi de bulunmaktadır. Yukarıda zikredilen hizmetlerinden dolayı diğer emirlerle beraber ona da Sivas, Tokat, Niksar, Elbistan ve Malatya dolayları verilmiş ve bu bölgeler vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca bundan sonra fethedeceği yerlerin de kendisine ait olacağı⁴⁹ ve ülkesine saldırılmayacağına dair ahit-nâmeler düzenlenmiş ve bununla ilgili eline yazılı bir belge verilmiştir. Böylece Sultan Alp Arslan, Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra (464/ 1071-1072) Emir Danişmend'in bütün ihtiyaçlarını karşılayarak onu kendisine verilen bölgelere göndermiştir⁵⁰. Danişmend Gazi de Anadolu'ya bu dönemde ve bu şekilde gelmiştir.

II. Günümüz Tarihçilerinin Bu Konudaki Görüşleri

Günümüz tarihçilerinin de Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geliş meselesine farklı yaklaşımları vardır. Özellikle, bunlardan M. H. Yinanç, O. Turan ve F. Sümer'in bu konudaki görüşlerine değinmek gerektiğini düşünüyoruz.

M. H. Yinanç, eserinde "Emir Danişmend'in ne zaman Anadolu'ya geldiği ve Anadolu'nun fethine iştirak edip etmediği meselesini halledelim" şeklinde bir giriş yapar. Daha sonra, Ebû Hâmid, Hâfız Ebrû, Aksarâyî ve Niğdeli Kadı Ahmed vs. gibi muahhar müelliflerin Danişmend Gazi'nin Malazgirt zaferini müteakip diğer emirler ile birlikte Anadolu'ya geldiğini belirttiklerini, fakat bunun kabul edilebilmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Ayrıca, Anadolu'nun fethi ile ilgili Danişmend-nâme'de geçen bilgilerin de "uydurma bir masal" olduğunu söyledikten sonra⁵¹ aslında 1074

⁴⁸ Urfalı Mateos (*Vekayi-nâme*, s. 144) Alp Arslan'ın komutanlarına Anadolu'nun fethi emrini "Bundan sonra arslan yavruları gibi olunuz, bütün memleketleri kartal yavruları gibi süratle katedin" şeklinde verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca bk. Turan, *Selçuklular*, s. 188-189.

⁴⁹ Coşkun Alptekin, ("Büyük Selçuklular", *DGBİT*, İstanbul 1992, s. 200) bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Hükümdarın emrindeki herhangi bir komutan, yeni bir bölgeyi fethederse oranın o komutana ikta olarak verilmesi, alışlagelmiş bir usûldü. Bu şekilde, Oğuz Beylerinden Emîr Danişmend, Emîr Mengücek ve Emîr Saltuk'a fethettikleri bölgeler ikta olarak verilmişti."

⁵⁰ *Câmi'ü'd-düvel*, I vr. 363^b; trc. *Sahâifu'l-ahbâr*, II, s. 575-576.

⁵¹ Yinanç, age., s. 101.

yılından itibaren Anadolu'da Yeşilirmak ve Kelkit havzasında fetihler yapan komutanın Artuk Bey olduğunu, onun Sultan Melikşah tarafından Anadolu'dan alınarak Irak'a verilmesi üzerine yerine Danişmend Gazi'nin gönderildiğini belirtir⁵².

M. H. Yinanç Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geliş zamanı ile ilgili olarak Süryanî Mihail'in verdiği bilgileri esas almıştır. Ona göre, Süryanî Mihail'in 1085 yılında Tanışman adlı bir emirin Kapadokya'ya akınlar yaparak Sivas ve dolaylarında hüküm sürdüğü şeklinde verdiği bilgi, Danişmend Gazi'nin 1085 yılında Anadolu'ya geldiğini göstermektedir⁵³.

Yani M. H. Yinanç, Danişmend Gazi'nin Sultan Alp Arslan döneminde Anadolu'ya geldiğini, Malazgirt Savaşı'na katıldığını ve bundan hemen sonra da Orta Anadolu'da bir takım yerleri ele geçirerek devletini kurduğunu kabul etmemektedir. M. H. Yinanç, Süryanî Mihail'in rivayetini esas alarak, Danişmend Gazi'nin Sultan Melik-şah'ın saltanatının ikinci yarısında (1085) Anadolu'ya geldiğini ve Orta Anadolu'da devletini kurduğunu iddia etmektedir.

Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya gelişi ile ilgili M. H. Yinanç'ın öne sürdüğü bu görüşleri kabul etmek, şimdilik mümkün görünmemektedir. Yukarıda kaynakların değerlendirmesi sırasında M. H. Yinanç'ın dayandığı kaynaklar da ele alındığından bunları tekrar etmeyi gereksiz görüyoruz. Fakat, M. H. Yinanç'ın bu görüşleri başka araştırmacılar tarafından şiddetle tenkit edilmiştir⁵⁴.

⁵² Yinanç, age., s. 87, 89.

⁵³ Yinanç, age., s. 102; aynı mlf., "Danişmendliler" mad., İA, III, İstanbul 1988, s. 469; aynı mlf., "Alp Arslan", *Tarih Coğrafya Dünyası*, I/6, İstanbul Ağustos 1959, s. 407.

⁵⁴ Özellikle İ. H. Danişmend (*Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup*, İstanbul 1945, s. 33-40) Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya gelişiyle ilgili M.H. Yinanç'ın öne sürdüğü görüşleri gayet müdellel olarak çürütmekte ve onun referans olarak kabul ettiği Süryanî Mihail'in Vekayî-nâmesi'nde geçen ifadelerin ve tarihlerin de nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamaktadır. İ.H. Danişmend özellikle o dönemin çağdaş kaynaklarından birisi olsa bile Süryanî Mihail'in bu eserinde bir takım tarihlerde hatalar olduğunu, hatta bu tarihlerle ilgili hataların bazen 20 seneye kadar çıktığını başka örnekler vererek de ispat etmektedir. Devamında İ.H. Danişmend Süryanî Mihail'in Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geliş tarihini de böyle hatalı olarak 1085 yılı şeklinde verdiğini, fakat bunun ve diğer tarihlerin bu eserin Fransızca neşrini yapan Chabot tarafından yapılan tashih cetvelleri ile düzeltilmiş olduğunu belirtmekte, ancak bunları görmeyen M. H. Yinanç'ın bu hatalı olan 1085 tarihini esas alarak onun Anadolu'ya 1085 yılında geldiğini iddia ettiğini ifade etmektedir. Halbuki Danişmend Gazi'nin bu eserin Ermenice nüshasında Danişmend Gazi'nin özellikle Alp Arslan zamanında ve onun emriyle Anadolu'ya geldiği şeklinde bir ifade olduğu söyleyen İ. H. Danişmend, buna göre de Onun Malazgirt Zaferi'nden sonra ve Alp Arslan'ın ölümünden önce yani 1071'den sonra 1072'den önce Anadolu'ya gelmesi gerektiğini gayet güzel bir şekilde ortaya koymuştur.

Günümüz tarihçilerinden O. Turan ise, Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya gelişiyle ilgili çelişkili bazı görüşler öne sürmüştür. O. Turan bir eserinde⁵⁵ Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da devlet kuran Kutalmış oğlu Süleyman, Artuk, Danişmend, Mengüçük ve Saltuk gibi emirlerin Malazgirt Savaşı'nda yer aldıkları şeklinde muahhar kaynaklarda geçen rivayetleri teyit etmenin zor olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra "bunlar arasında Kutalmış oğulları müstesna diğer beylerin ve Artuk'un savaşta bulunması iktiza eder" şeklinde kendi kanaatini belirtmektedir.

Fakat O. Turan, bir diğer eserinde⁵⁶ kaynakların bu ifadesini tekrarladıktan sonra: "bu husus çağdaş kaynaklarca teyit edilememiştir" diyerek bu konudaki tereddütünü ortaya koymaktadır. Aynı eserinin bir başka yerinde⁵⁷ İslâm kaynaklarının Anadolu'da birer beylik kuran Saltuk, Danişmend, Mengüçük ve Artuk gibi beyleri Anadolu'nun ilk fatihleri arasında gösterdiklerini belirtiyorsa da "bunlar arasında katiiyetle yalnız bu sonuncusunun (yani Artuk'un) mevcut bulunduğu sabittir..." demek suretiyle bu tereddütünü de gidermektedir.

O. Turan'ın bu ifadelerinden, Danişmend Gazi ve Anadolu'da beylikler kuran diğer ümeranın Malazgirt Savaşı'na ve bundan sonraki ilk Anadolu fetihlerine katıldığı görüşünü kabul etmediği anlaşılmaktadır.

O. Turan, bu görüşü kabul etmediği gibi, Süryanî Mihail'in öne sürdüğü ve M. H. Yinanç tarafından da kabul edilen Danişmend Gazi'nin 1085 yılında Anadolu'ya geldiği biçimindeki görüşünü de kabul etmemektedir. Nitekim, bununla ilgili olarak da: "Danişmend-ili hudutları içinde yaşayan Süryani Mihael '1085 yılında Tanuşman adlı bir emir Kapadokya'yı istilâ etti; Sivas, Kayseri ve şimal beldeleri üzerinde hüküm sürdü ve böylece Danişmend hanedanı devleti başladı' derken, onun Anadolu'ya geliş yılını değil, artık buraları idaresine geçirip devlet kurduğunu ifade eder. Nitekim o bu haberi Süleyman-şah'ın Antakya fethi esnasında nakleder..." şeklindeki ifadesiyle⁵⁸ Süryanî Mihail'in bu rivayetinin de nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koymuş, yani bu rivayetin gerçekleri yansıtmadığını belirtmiştir.

Bu iki görüşü tenkit eden O. Turan, meseleye biraz daha farklı bir şekilde yaklaşmaktadır: O, Kadı Ahmed'in Danişmend Gazi'nin Sultan Melik-şah zamanında (1072) Anadolu'ya sürgün edildiği şeklindeki rivayetini esas almakta ve bu rivayetin "dikkate şayan" olduğunu

⁵⁵ Turan, *Selçuklular*, s. 180.

⁵⁶ Turan, *Türkiye*, s. 26.

⁵⁷ Turan, *Türkiye*, s. 50-51.

⁵⁸ Turan, *Türkiye*, s. 113.

belirtmektedir⁵⁹. Daha sonra, Danişmend Gazi'nin Kutalmış ve Kavurd isyanlarına katılarak itibarını kaybettiğini zannettiğini ve bundan dolayı da bu sürgün rivayetlerinin önem kazandığını tekrar ifade etmektedir. Yani, Danişmend Gazi, Kutalmış oğullarıyla akraba olmasından dolayı onların yanında bu isyanlara katılmış ve bunun sonucunda da Sultan Melik-şah'ın takibine uğrayarak Anadolu'ya sürgüne gönderilmiştir. Bunun üzerine Danişmend Gazi de, merkezden ayrılarak Anadolu'ya giden diğer emirlerin yaptığı gibi, önce Azerbaycan'a, burada bir müddet kaldıktan sonra da Anadolu'ya gelmiştir⁶⁰.

O. Turan, Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya gelirken bir müddet Azerbaycan'da kaldığı şeklindeki bilgileri "zengin kaynakları bulunan meşhur Türk tarihçisi"⁶¹ şeklinde tavsif ettiği Müneccimbaşı'dan almıştır. Ancak, Müneccimbaşı bu rivayetinin devamında Danişmend Gazi'nin Sultan Alp Arslan zamanında bir müddet Azerbaycan'da kaldıktan sonra Anadolu'ya geldiği, gayet net olarak ifade etmektedir⁶². Yalnız Müneccimbaşı tarafından verilen bu bilgilerden O. Turan'ın tenkit için olsa bile bahsetmemesi ve onu yok sayması dikkat çekicidir. Bunun sebebi de, O. Turan'ın, Kadı Ahmed'in görüşünü esas alması olmalıdır. Bu rivayete göre, Danişmend Gazi, Sultan Melik-Şah zamanında Anadolu'ya gelmiştir. Zaten O. Turan, bu konu ile ilgili nihaî kanaatini de şöyle ifade etmektedir: "Danişmend oğlunun Anadolu'ya gelişi 1080 yılında vuku bulmuş büyük muhaceret ile alâkalı görünüyor"⁶³.

Sonuç olarak O. Turan, Müneccimbaşı'nın ve Kadı Ahmed'in rivayetlerini farklı bir yaklaşımla değerlendirmiş ve başka kaynaklardaki bilgilerden de yararlanarak Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya 1080'lerde geldiğini öne sürmüştür⁶⁴.

F. Sümer ise bu meseleye Malazgirt Savaşı'na katılan ve Anadolu'nun fethinde görev alan Türk beyleri çerçevesinde temas etmiştir. F. Sümer, bir çalışmada⁶⁵ M. H. Yinanç'ın *Anadolu'nun Fethi* adlı eserinde geçen, içlerinde Emir Danişmend'in de bulunduğu Malazgirt Savaşı'na katılan beylerin adlarını sıralamıştır. Daha sonra bunları birer birer ele alarak

⁵⁹ Turan, aynı yer.

⁶⁰ Turan, *Türkiye*, s. 115.

⁶¹ Turan, aynı yer.

⁶² *Câmi'ü'd-düvel*, I, vr. 363^b; trc. *Sahâifu'l-ahbâr*, II, s. 575.

⁶³ Turan, *Türkiye*, s. 115.

⁶⁴ Turan, *Türkiye*, s. 115-116.

⁶⁵ Sümer, "Türk Beyleri", *SAD*, s. 197-198. Ancak burada F. Sümer, M. H. Yinanç'ın bu listeyi yazarken kaynak vermediğini belirtmekte ve "onun Malazgirt savaşı ile ilgili olarak zikrettiği eserlerde bu cetveldeki adların ekserisine rast gelinmiyor" demek suretiyle de onu eleştirmektedir.

haklarında bazı bilgiler vermiştir. Danişmend Gazi ile ilgili olarak, Câmî'ü't-tevârîh'te Malazgirt Savaşı'na katılan beyler arasında onun da gösterildiğini belirtmektedir. Ancak F. Sümer bu listenin "daha sonraki duruma bakılarak vücuda getirilmiş olduğu görülüyor" şeklinde bir görüş öne sürdüktan sonra "bununla beraber adı geçen beylerin Malazgirt Savaşı'na katılmaları pek muhtemeldir" demek suretiyle Danişmend Gazi'nin bu savaşa katılmasını ihtimal dahilinde göstermiştir.

F. Sümer, daha önceki bir başka çalışmasında⁶⁶ ise Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferi'nden sonra içlerinde Emir Danişmend'in de bulunduğu komutanlarına Anadolu'da fetihlerde bulunmalarını emrettiği ve onlara fethettiği yerlerin kendilerine ve oğullarına ait olacağını söylediği, bunun üzerine Emir Danişmend'in de Kayseri, Sivas, Develi, Tokat, Niksar, Amasya şehirlerini ele geçirdiği şeklinde *Câmî'ü't-tevârîh*'te geçen bilgileri aktarmıştır. F. Sümer, burada da "bu sözler sonraki duruma bakılarak söylenmiş gibi görünüyor ise de, adları geçen beylerden Artuk ve Danişmend'in Anadolu'da fetih hareketlerinde bulduklarını bildiğimiz gibi diğerleri için de aynı hükmü verebiliriz" şeklinde bir sonucu varmıştır.

F. Sümer, Malazgirt Savaşı'na katılan Türk beyleri ile ilgili kaynakların yetersiz olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bir çalışmasında⁶⁷, Danişmend Gazi'yi bu savaşa kesin olarak katılan beyler arasında göstermemekte ve "Saltuk, Çavlı, Çavuldur, Çaka, Mengüçük beylerin de Türk ordusunun saflarında yer almış olmaları muhtemeldir" demektedir. Bu listeye Danişmend Gazi'yi dahil etmeyerek onun bu savaşa katılmasını muhtemel olarak da görmediğini ifade etmiş olmaktadır. Ancak bundan daha önceki bir tarihte yayınlanan bir başka çalışmasında Danişmend Gazi'yi Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethine memur edilen komutanlar arasında göstermektedir⁶⁸.

Bütün bunlardan F. Sümer'in Danişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na katılmadığı ancak bu savaştan sonra Anadolu'da fetihler yapan Türk beyleri arasında bulunduğu görüşünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre onun; bir tarih vermiyorsa da Danişmend Gazi'nin Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya geldiği kanaatinde olduğu müşahede edilmektedir. F. Sümer'in de, Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya geliş meselesinde M. H. Yinanç'ın görüşlerine benzer bir yaklaşım içinde olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Faruk Sümer, "Saltuklular", *SAD*, III, Ankara 1971, s. 401.

⁶⁷ Sümer, "Türk Beyleri", *SAD*, s. 197-198.

⁶⁸ Sümer, "Saltuklular", *SAD*, s. 401.

Sonuç

Hanedan ailesinin muallimi olan Danişmend Ali Taylu'nun 1055'lere doğru vefatından sonra, babası gibi bilge bir kişiliğe sahip olan oğlu Danişmend Gazi babasının görevine getirilir. Bundan bir süre sonra, Danişmend Gazi, Yabguluların (Arslan Yabgu'nun ahfadı) isyanını destekleyince Anadolu'ya sürgüne gönderilir. Kendi boyu ile birlikte merkezden ayrılmak zorunda kalan Danişmend Gazi, önce Azerbaycan'a gelir ve burada bir müddet kalır. Bu sırada bir taraftan muallimlik görevini ve diğer taraftan da Azerbaycan bölgesinde gaza faaliyetlerini devam ettirir. Çünkü onun bilge kişiliği yanında, bir de alplık ve yiğitlik tarafı bulunmaktadır.

Alp Arslan'ın Kafkasya Seferi'ne çıkarak Azerbaycan'a gelmesi üzerine (1064), kendi boyu ve diğer emirlerle birlikte Selçuklu ordusuna katılır ve orduya kılavuzluk yapar. Bu sefer sırasında bilgisi, görgüsü ve kişiliği ile Sultan Alp Arslan'ın dikkatini çeker. Devletin hizmetine yeniden girmesi ve bu seferdeki hizmetlerinden dolayı Selçuklularla arasını yeniden düzeltir. Çünkü aradan zaman geçmiş ve hükümdar da değiştiğinden yaptıkları bir anlamda unutulmuştur. Danişmend Gazi, Sultan Alp Arslan'ın İkinci Kafkasya Seferi'ne de katılır (1068) ve bu seferde de aynı görevleri ifa eder. Bundan sonra Sultan tarafından Derbend taraflarının fethine gönderilir. Kars'ı ele geçirir, Gürcü kralı Giorgi'yi yenilgiye uğratar ve bu bölgelerdeki fetihlerine devam eder. Bundan sonra da Malazgirt Savaşı'na katılır (1071). Bu savaşta yaptığı konuşmalar ve tavsiyelerle Sultan Alp Arslan'ın moralinin yükselmesini sağlar. Bundan dolayı zaferin manevî mimarları arasında yer alır.

Zaferin kazanılmasından sonra savaşa katılan diğer emirlerle birlikte, vergiden muaf tutularak kendisine Sivas, Tokat, Niksar Elbistan ve Malatya dolayları ikta edilir. Bizzat Sultan bundan sonra Anadolu'da fethedeceği yerlerin de kendisine ait olacağını kararlaştırır ve bunlarla ilgili ahit-nâmeler düzenletir. Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in yeniden tahtına oturamaması ve öldürülmesi üzerine onunla yapılan antlaşmanın da geçersiz hale gelmesiyle Sultan Alp Arslan, beylerine ve komutanlarına Anadolu'nun fethi emrini verir. Bunların arasında bulunan Danişmend Gazi de, bütün ihtiyaçları karşılanarak kendisine ikta edilen bölgelere gelir, burada devletini kurar ve ölünceye kadar Anadolu' da gazalarına devam eder.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR*Abû'l-Farac Tarihi*

ABÛ'L-FARAC, Gregory Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, TTK yay., Ankara 1987².

Aksarâyî, Müsâmeretü'l-ahbâr

AKSARÂYÎ, Kerimü'd-din Mahmud, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve Müsâyeretü'l-ahyâr*, nşr. Osman Turan, TTK yay., Ankara 1944.

Âlî, Mirkatü'l-cihad

ÂLÎ, Mustafa b. Ahmed, *Mirkatü'l-cihad*, Raşit Efendi (Süleymaniye) Ktp. nr. 678, vr. 12^b-279^b.

Âlî, Fusûl-i hall ü akd

ÂLÎ, Mustafa b. Ahmed, *Fusûl-i hall ü akd usûl-i harc ü nakd*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2896, vr. 48^a-48^b.

ALPTEKİN, Coşkun, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, VII, Çağ yay., İstanbul 1992, s. 95-214.

Azîmî Tarihi el-AZÎMÎ,

Muhammed b. Ali el-Halebi, *Azîmî Tarihi*, nşr. ve trc. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1988.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E yay., İstanbul 1984².

CAHEN, Claude, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, *Belleten*, LI/201, TTK yay., Ankara 1987, s. 1375-1431.

el-Cenâbî, el-Aylemü'z-zâhir .....

el-CENÂBÎ, Mustafa b. Hasan b. Sinan, *el-Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir*, Yeni Cami (Süleymaniye) Ktp., nr. 831, vr. 24^b-26^b.

DANIŞMEND, İsmail Hami, "Süryânî Mikâil Vakayinamesi" *Türklük*, II/9, İstanbul 1939, s. 190-192.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup*, İnanç yay., İstanbul 1945.

Danişmend-nâme Melik Danişmend Tarihi, İstanbul Belediye Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet, nr. 441, vr. 1^b-262^b.

*DGBİT Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

GÜNALTAY, M. Şemseddin, "Türk Tarihinin Ana Kaynaklarından Camiüttevarih", *Belleten*, I/1, TTK yay., Ankara 1937, s. 165-179.

Hezarfen, Tenkîhü tevârîh

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Tenkîhü tevârîh-i mülûk*, Esad Efendi (Süleymaniye) Ktp., nr. 2239, vr. 60^a-253^b.

*İA İslâm Ansiklopedisi**İbn Bibi, el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*

İBN BİBÎ, Nâsireddin Hüseyin b. Muhammed, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, haz. Adnan Sadık Erzi, TTK yay. Ankara 1956.

İBN HAMDÛN, *Tevârihü's-sinîn*, Topkapı Ktp. III. Ahmed, nr. 2981, vr. 156^a.

İbn Kesîr, el-Bidâye

İBN KESÎR, İmâdeddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, Beyrut 1932.

İbn Şeddâd, el-A'lâkü'l-hatîra

İBN ŞEDDÂD, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'lâkü'l-hatıra fi zikri ümerâ'i's-Şam ve'l-Cezîra*, Bulletin D'Études Orientales, XXXII-XXXIII, Institut Français de Damas, Damas 1982.

İbn el-Şihne, *el-Dürerü'l-müntehab*

İBN EL-ŞIHNE, Muhibbü'd-din Muhammed b. Muhammed, *el-Dürerü'l-müntehab fi târihi memleketi Haleb*, nşr. E. Serkis, Beyrut 1909.

İbnü'l-Adîm, *Bugye*

İBNÜ'L-ADÎM, Kemaleddin Ömer b. Ahmed, *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb (Seçmeler)*, çev. notlar ve açıklamalar Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1989.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*

İBNÜ'L-ESÎR, İzzü'd-din Ali b Muhammed, *el-Kâmil fi't-târih*, X, Beyrut 1386/1966.

İÜEF İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*

KADI AHMED, NİĞDELİ, *el-Veledü's-şefik ve hafidü'l-Hâlik*, Fatih (Süleymaniye) Ktp., nr. 4518.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB yay. İstanbul 1992.

KAFESOĞLU, İbrahim *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İÜEF yay., İstanbul 1953.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi yay., İstanbul 1988⁵.

el-Karamânî, *Ahbârü'd-düvel*

EL-KARAMÂNÎ, Abu'l-Abbas Ahmed b. Yusuf, *Ahbârü'd-düvel ve âsârü'l-üvel*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3043, vr. 192^a-192^b.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27, TTK yay., Ankara 1943, s. 379-522.

Köymen, *Büyük Selçuklu*

KÖYMEN, Mehmet Altay, Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, TTK yay., Ankara 1992.

Köymen, *Selçuklu Devri*

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK yay., Ankara 1989.

MELIKOFF, Irène, *La Geste de Melik Danişmend*, II, Paris 1960.

Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*

MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b Lutfullah, *Câmi'ü'd-düvel*, Nuruosmaniye Ktp., I, nr. 3171, vr. 363^b-365^a; trc. Şair Nedim, *Sahâifu'l-ahbar*, II, İstanbul 1285.

MÜVERRİH VARDAN, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", *Tarih Semineri Dergisi*, çev. H. D Andreasyan, I/1, İÜEF yay., İstanbul 1937, s. 153-255.

NIKSARÎ, HAFIZ MUHAMMED, *Mülûk-i Danişmendiye Tarihi*, Millet Ktp., nr. 571, vr. 5^a-244^b.

Nizamü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*

NİZAMÜ'L-MÜLK, Ebû'l-Hasan b. Ali, *Siyâset-nâme*, nşr. 'Atâ'ullah-ı Tedeyyin, Tahran 1373; trc Mehmet Altay Köymen, *Siyâset-nâme*, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul 1990.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Danişmend Gazi" mad., *DİA*, VIII, TDV yay., İstanbul 1993, s. 467-469.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Danişmendliler" *DGBİT*, VIII, Çağ yay., İstanbul 1992, s. 121-140.

Reşidü'd-din, *Câmi'ü't-tevârih*

- REŞİDÜ'D-DİN Fazlullah b. İmâdü'd-devle Ebü'l-Hayr Ali, *Câmi'ü't-tevârih*, nşr. Ahmet Ateş, TTK yay. Ankara 1960.
- SAD *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*
- SADREDDİN EL-HÜSEYNİ, *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye*, yay. M. İkbâl, çev. N. Lugal, TTK yay., Ankara 1943.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, TTK yay., Ankara 1988.
- SOLMAZ, Sefer, "Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri*, (Konya, 11-13 Ekim 2000) II, Konya 2001, s. 271-282.
- SOLMAZ, Sefer, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2001.
- Sümer, "Türk Beyleri",
- SAD SÜMER, Faruk, "Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beyleri", *SAD*, IV, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti yay., Ankara 1975, s. 197-207.
- Sümer, "Saltuklular",
- SAD SÜMER, Faruk, "Saltuklular",
- SAD*, III, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti yay., Ankara 1971, s. 391-433.
- Sümer-Sevim, *Malazgirt Savaşı*,
- SÜMER, Faruk-SEVİM, Ali, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK yay., Ankara 1988.
- Süryanî Mihail, *Vekayi-nâme*
- SÜRYANÎ MİKHAİL, nşr. ve trc. J.-B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-99)*, III, Paris 1905; trc. H. D. Andreasyan, *Süryanî Keşiş Mihail'in Vekayi-nâmesi*, II, TTK Ktp.'nde 44-2 no'lu basılmamış nüsha.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı yay., İstanbul 1998.
- Taşköprü-zâde, *Nevadirü'l-ahbâr*
- TAŞKÖPRİ-ZÂDE, Isameddin Ahmed b. Mustafa, *Nevadirü'l-ahbâr fi menâkibi'l-ahyâr*, Yusufâğa Ktp., nr. 5284, vr. 9^b-10^a.
- TTK Türk Tarih Kurumu
- Turan, *Selçuklular* TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993³.
- Turan, *Türkiye* TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993³.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*, I, Boğaziçi yay., İstanbul 1994⁷.
- Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*,
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, notlar Edouard Dulaurer-M. Halil Yinanç, TTK yay. Ankara 1987².
- vr. varak
- yay. yayını, yayınlayan
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Alp Arslan", *Tarih Coğrafya Dünyası*, I/6, İstanbul Ağustos 1959, s. 401-408.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Danişmendliler" mad., *İA*, III, MEB yay., İstanbul 1988, s. 468-479.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İÜEF yay., İstanbul 1944.
- ZAHİRÜ'D-DİN NİŞÂBÜRÎ, *Selçuknâme*, nşr. İrec Afşar, Tahran 1332,